

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
начальная общеобразовательная школа села Дурген

СОГЛАСОВАНО Заместитель директора школы по УВР <u>Севэн А.Д.</u> / Севэн А.Д./ « » 2023 г.	УТВЕРЖДЕНО Директор школы <u>Оюн С.Т.</u> / Оюн С.Т./ от « » 2023 г.
---	---

Рабочая программа
по предмету «Литературное чтение на родном языке»
составлена на основе авторской программы Э.Д. Ондар

Класс: 3
Всего часов на изучение программы: 34
Количество часов в неделю: 1
Разработчик: Ширижик Д.Б.
Категория: высшая

2023/2024 учебный год

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

3 класстын «Литературлуг номчулга» деп эртеминге тургускан ажылчын программа чаа федералдыг стандарттарнын негелдезинге болгаш Тыва республиканын ниити болгаш профессионал ооредилге яамызынын чанында ооредилге-методиктиг човулелдин бадылааны Э.Д. Ондарнын 3 класстарга (Кызыл 2000 чыл) тургусканы эге школанын номчулга программазынга дууштур тургускан.

Номчулга программанын кол сорулгалары, ниити характеристиказы

«Литературлуг номчулга» эртемни ооредиринин кол сорулгазы – торээн дылынга медерелдиг, шын база аянынг номчуп билир кылдыр чанчыктырарда, тыва дылында бижиттинген ооредилге, эртем-нептеренгей база чечен чогаал созуглелдеринин утказын шингээдип, угаап бодаар чанчылдарын оттуруп сайзыратпышаан, бот-номчулга дуржулгазынга даянып, номчукчу болур бурун эргезин хевирлээр.

Ук сорулганы боттандылары-биле дараазында айтырыгларны шиитпирлээр:

- торээн дылынга чугаа ажыл-чорудулгазынын бугу хевирлерин (дыннаары, номчууру, чугаалаары, бижири) сайзыратпышаан, оске кижилер-биле харылзаа тудуп билир кылдыр чанчыктырар;**
- тыва чечен состу эстетиктиг шингээдип алырынга белеткеп, торээн дылынга номчуттунар сонургалын оттуруп сайзырадыр;**
- тыва чечен чогаалдын созуглелдери-биле ажылдап билир кылдыр чепсеглээр сорулгалыг эге практиктиг билиглерни бээр;**
- чангыс ол-ла темага бижиттинген тыва болгаш оске чоннарнын чогаалдарын деннеп, домей болгаш ылгалдыг чуулдерин тодарадып билир кылдыр чанчыктырар;**
- уругларнын номчаан чогаалдарынга даянып, оларнын мозу-будужун хевирлеп тура, эки – багай, буянынг – бак деп чуулдер дугайында билиглерин сайзырадыр, торээн чону база оске аймак кижилер чурттап турар чурту дээш чоргааралын оттуруп, Тыва болгаш Россия чоннарынын культура база чечен чогаалын хундулеп билир кылдыр кижизитпишаан, оореникчинин мозу-эстетиктиг дуржулгазын байыдар.**

«Литературлуг номчулга» деп эртемнин ооредилге планында туружу

3 класстарга «Литературлуг номчулга» деп эртемни ооредири-биле неделяда 2 шакты берип турар, бир ооредилге чылында – 68 шак.

Программанын эгелерге хуваалдазы:

№	ЭГЕ	шагы
1	Экии, литературлуг номчулга!	1
2	Улустуң аас чогаалының биче хевирлери.-	4
3	Ооренип оорен	3
4	Чылдың үелери. Тодуг-догаа күзүмейни.	3
5	Эки кылган ажыл – элеп-читпес алдар.-	3
6	Хоктүг ужуралдар, солун болуушкуннар.-	2
7	Бойдустуң чажыттары.-	3
8	Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым.-	4
9	Бойдуска хумагалыг болуулу!-	3
10	Авторлуг тоолдар.-	6
11	Торээн чуртум камгалакчылары.-	3
12	Улус аразындан ие кара чымчак.-	3
13	Чылдың үелери. Хөглүг чазым.-	2
14	Улустуң аас чогаалы. Тоолдар.-	3
15	Бистиң бичии өңнүктеривис.-	4
16	Төөгү болгаш тоолчургу чугаалар -	3
17	Ойнаксанчыг оюннарым. -	3
18	Кижиге болуру чажындан.-	5
19	Өске чоннарның аас чогаалы.-	2
20	Чонум чаагай ёзу-чаңчылдары.-	3

21	Чылдың үелери. Чараш чайым. -	5
	Шупту:	68

Шактарнын кызырылган уржуундан ооренип эртер номчулганын тематикаларынга бердинген шактарнын база класстан дашкаар номчулганын шактары кызырылган.

3 класстарнын чечен чогаал курузунун утказы дараазында номнарнын дузузы-биле илереттинер болгаш боттаныр:

1. Л. С. Кара-оол 3-ку класстын «Литературлуг номчулга» ному, Кызыл, 2013 чыл.

Эртемни оорениринин туннелдери:

Бот-тускайлан (личностуг) хевирлеттинген турар билиглери:

- ооредилгенин чедииникини болурунун чылдагаанын тып билири
- бодунун ажылын туннеп, унелеп билири
- бодунун торээн чуртунга болгаш чонунга оон амыдырал-чуртталгазынын хамаарылгазын шингээди алыр
- оске чоннарнын ниити мозу-шынарынын, моральдыг нормаларынын талаларын билип алыры
- бодунун-даа, оске чоннун кижилеринин-даа кылган чуулдерини эки, багай талаларынын уг-шиин тып билири
- моральдыг болгаш этиктиг негелделерге дууштур аажы-чанын таарыштырып, эде тургустунуп билири
- оске кижилернин сеткил-хоонун улежип, сагыш човаачал болуру
- уран-чечен культура-биле таныжып тура, чараш омур-хевирни эскерип коруп, шилип билири, ол омур-хевирге домейлежип кижизиттинери
- ооредилге, эртем-билигже чуткулдуу

3 класстарнын өөреникчилеринин билиинин предметтиг хевирлеттинген турары:

-Ыткыр, сымыранып, иштинде сөзүглелди бодунун билип алыр шаа-биле дүрген номчууру.

-Сөзүглелдин хевирлерин литературлуг негелделерге дүүштүр (шын адалга, бижик демдектерин, логиктиг ударениени сагып) номчууру.

-Сөзүглелдин адынга болгаш бердинген чуруктарынга даянып, оон утказын баш удур даап бодаары.

- Номчаан чүүлүнүн кол сөстөринге даянып, утказын бодунун сөзү-биле дамчыдып билири.
- Болушкуннарның болуп турар аайы-биле дес-дараалашкаан сагып чугаалаары.
- Сөзүглелди кезектерге утказының аайы-биле чарып, башкының дузазы-биле бөдүүн болгаш нарын план тургузуп, кезек бүрүзүнге база бүдүн сөзүглелге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири.
- Номчаан чүүлүн долузу-биле, кысказы-биле, шилилгелиг, диалогтарны медээ домактары-биле солуп, чүвелерниң овор-хевири деңнеп, чугаалап билири.
- Номчуур номунун титулдуг арынын, аннотациязын, эге база түннел сөзүнге даяныры.
- Хереглээн номун алфавиттиг каталогтан тып, библиотекада бар номнарны ажыглап өөренири.
- Справочниктер, энциклопедиялар, уругларга хамаарышкан журналдарны ажыглап билири база кыска аннотацияларны сүмелээн номнарга тургузары.
- Номчаан материалында кол маадырларның мөзү-шынарларын кижиниң алдынар ужурлуг дүрүмнери-биле деңнээри.

3 класстарнын өөреникчилериниң чугаа чорудулгазының болгаш медээлер-биле ажылдаарының (метапредметтиг) хевирлеттинген турары:

- утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди үн доктаашкыны, интонация болгаш номчулганын дүргенин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру;
- таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени I-ги чартык чылда 2-ги класска 35-45 хире сөс, II-ги чартык чылда 2-ги класска 55-60 хире сөс, 3-ку класска 65-70 хире сөс, 4-ку класска 1 минуттада 75-90 хире сөс;
- чогаалдың адынга болгаш аңаа хамаарыштыр чурраан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдын кол утказын тодарадып билири;
- чогаалдың темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлери, абзацтарны) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры;
- улуг эвес созуглелди ангы-ангы кезектерге чарып, кезек бурузунге ат чогаадыры; башкының дузазы-биле созуглелге план тургузары база созуглелге болгаш оон кезектеринге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири;

- номчаан чуулунун утказын делгеренгей долу дамчыдары болгаш кыска-биле допчулап чугаалаары, справочниктер, энциклопедиялар болгаш уругларнын сеткуулдери-биле ажылдап билири;
- чогаалдын кол маадырларынын чугаазынын утказын, аянын, чуну кылып турарын барымдаалап, оларга унелел бээри;

Оореникчилере хевирлеттинген турар ужурлуг билиглер:

- номчаан чогаалынга хамарышкан бодунун узел-бодалын бодунун состери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдары;
- созуглелде чугула утка илередир состу ылгап билири, баштай иштинде номчааш, оон соонда аянынг ыткыр номчууру;
- чечен чогаалдарнын хевирлери-биле (жанрлар) практикти таныжылга; басня, оон онзагай талалары-биле таныжары;
- авторнун бодалын, кол маадырларнын овор-хевирин, хевир-дурзузун, аажы-чанын, оларнын чуну кылып турарын, амыдырал-чуртталгазын тодарадып билири;
- авторнун кол маадырларынга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;
- авторнун кол маадырларынга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;
- жанрларны деннеп тургаш, ылгап билири (тоол-басня, тоол-тоолчургу чугаа, тоол-чечен чугаа)

А) Ушкарып-башкарарынын (регулятивтиг).

Өөреникчилерге хевирлеттинген турары:

- өөренип турар эртеминиң тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын,утказын угаап билири;
- башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны кууседип өөренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш бодунун,эштериниң ажылын үнелеп билиринге өөренири;

Өөреникчилерге хевирлеттинер аргалары:

- башкы-биле демниг ажылдажышкың үезинде чечен чогаалды өөренип шингээдип алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;
- кылып турар ажылдарың ажыл үезинде болгаш ажыл соонда шын азы шын эвес кылып турарын боду сайгарып, шинчилеп билири;

-номчулга талазы–биле бодунуң ажылын планнап билири.

б) Эртемге сонuurгалын ханыладыры-биле чоруттунган ажылдарның түннелинде (познавательный)

Өөреникчилерге хевирлеттинген турары:

-өөредилге даалгаларын күүседип турар үеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;

-бодунуң назы-харынга дүүштүр янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;

-дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири;

-белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;

Өөреникчилерге хевирлеттинер аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;

- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медеделдии-биле тургузуп билири;

- болушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;

- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

В) Өөреникчилериниң бот-боттарының аразында харылзажырынга хамаарыштыр

хевирлеттинген турар билиглери (коммуникативтиг):

-аас чугаага диалогту ажыглап билири;

-аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай түннелге келиринге өөредири;

-бот туружун болгаш бодалын быжыглап чаңчыгары;

-билдинмес чүвелеринге айтырыгларны салып билири;

-коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

-бөлукке ажылдап өөренири; бодунун бодалындан аңгыда эжиниң узел-бодалын база дыннап, үнелеп билири;

түннел үндүрерде бодунуң бодалын тайылбырлап билири болгаш эш-өөрүнун узел-бодалы- биле деңнештирип билири;

Өөреникчилерниң харылзажырынга хамаарыштыр билиглериниң хевирлеттинери:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыңнакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;

-удур-дедир хыналда үезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;
- бөлүк-биле ажыл үезинде чогуур айтырыгларны салып билири.

**3-ку класстын доозукчузунун билиинге
негелделер**

Эге ниити ооредилге черинин доозукчузу «Литературлуг номчулга» деп эртемни ооренген туннелинде:

1. бодунун моон сонгаар сайзыраарынга база оске эртемнерни чедишкинниг шингээдип алырынга номчулганын ужур-дузазын медеп билген турар болгаш узуктел чок номчулга долгандыр турар хурээледи, делегейни база бодун билип алырынга чучгула арга деп чуулду шингээдип алган турар ужурлуг;
2. чечен чогаалды буруну-биле унелеп хулээвишаан, номчаан чуулунге хамаарыштыр сеткил-сагыш хайныышкынныг харыыны берип, бодунун бодалын илереди, чугаалажып турар кижизинин бодалын хундулеп билир кылдыр ооренген турар;
3. Россиянын оске чоннарынын культура-тоогулуг байлаа база бугу кижиторелгетеннин улугерлери-биле, ол ышкаш тыва, орус классиктиг уруглар чогаалчыларнын чогаалдары-биле таныжар аргалыг болур. Чогаалдарнын дузазы-биле «эки», «багай», «чоптуг чорук», «шынчы чорук», «харыысалга», «алыс кузел», «човаачал», «дузааргак», «кээргээчел» деп этиктиг билиглерни угаап, сагыш-сеткил база мозу-будуш талазы-биле унелелдери хевирлеттенип турар ужурулуг;
4. амыдыралынга торел, ог-буле, кожа-хелбээ база эп-найыралдыг харылзааларнын чугулазын билип эгелээр болгаш «найырал», «бот-боттарын билчири», «бот-боттарынга дузалажыры», «хундулел», «ынакшыл», «торелзирек» болурунун дугайында билиглерни угаап бодаар аргалыг болур. Ол ышкаш бодунун уе чергези база улуг кижилер-биле харылзаа тударынын негелделери болгаш аргалары-биле таныжып, бодунун болгаш чогаалдын маадырларынын ажыл-херектерин деннеп коор билиглери хевирлеттинер;
5. чечен чогаалды уран чуулдун онзагай хевири деп шингээдип, ону уран чуулдун оске хевирлери-биле деннеп ооренип алган турар;
6. ооредилге база эртем-нептеренгей литература-биле ажылдаар эге билиглерни алып болгаш практиктиг ажылынга херек медээни тып болгаш ажылдап билир кылдыр ооренип алган турар.

Чугаанын хевирлери болгаш номчукчу ажыл чорудулгазынга хамаарыштыр негелделер:

Эге школанын доозукчузунун ооренип алган турар ужурлуг чуулдери:

- номчулганын сорулгаларын билген турар (номчукчунун сонuurгалын хандыраы-биле, номчуттунар дуржулгазын чедип алыры-биле, бодалдар болгаш барымдаалар, бадыткалдар болгаш оске медээлер тывары-биле);
- созуглелдин янзы-буру хевирлеринин утказын медеpелдиг хулээп алыры (дынналдыр база иштинде номчуп тура, дыннап тура), оларнын тускай хевирлерин тодарадыры (чечен, эртем-нептеренгей, ооредилге, тайылбырлыг), чогаалдын кол бодалы болгаш маадырларын тодарадыры, чогаалдын утказынын аайы-биле айтырыгларга харыылаары, болуушкуннарнын дес-дараалаашкаан тодарадыры, дыннаан азы номчаан ооредилге, эртем-нептеренгей база чечен чогаал созуглелинге айтырыгларны салыры;
- чогаалдын созуглелинге азы берген темага даянып, бодунун бодалын улуг эвес хемчээлдиг монолог чугаа хевирлиг тургузары (тоожуушкун, тодарадып чугаалаары, угаап бодаары);
- чугаа этикединин дурумнерин сагып, янзы-буру ооредилге болгаш амыдыралдын байдалынга диалог чорудары, номчаан азы дыннаан чогаалын сайгарып турда, диалог чугаага киржири;
- сос-биле ажылдаары (состун хой уткалыын, дорт болгаш доора уткаларын тодарадыр, бодунун сос курлавырын байыдары);
- номчаан чуулунун утказын билип турар кылдыр темпилиг номчуур (дынналдыр, иштинде);
- хемчээли назы-хар, клазынга дугжуп турар кылдыр чогаалдарны медеpелдиг болгаш аянныг номчуур;
- номчаан чогаалынын мозу-шынар талазы-биле утказын тодарадып, маадырларнын аажы-чанынын алыс ужурун сайгарып, боду туннелдерни кылып, маадырларнын ажыл-херектерин мозу-шынарнын унелелдери-биле дензигуурлээр;
- янзы-буру хевирнин созуглелдерин сайгарары-биле бодун аргаларны ажыглаар: чогаалдын кол бодалын тодарадыр болгаш чылдагаан харылзааларын тодарадыр; созуглелди кезектерге чарып, ат бээр; боду план тургузар; авторнун маадырга, болуп турар болуушкуннарга хамаарылгазын тодарадыры-биле ажыглаан уран аргаларын тывар(деннелге, диригжидилге, метафора);

- эртем-нептеренгей, ооредиглиг база чечен чогаал созуглелинин онзагайын барымдаалап, номчаан азы дыннаан чуулунун утказын дамчыдар; созуглелдин утказын катаптап чугаалаары (долу азы шилилгелиг);
- номчаан чуулун демниг сайгарар, созуглелге азы бодунун дуржулгазынга даянып, бодалын бадыткаар;
- чогаалдын адын азы допчузун коргеш, номнун дугайында билип алыры, берген темага библиотекадан херек номну дууштур шилип тывар;
- берген улегерге даянып, чечен чогаалдын кыска аннотациязын тургузар (автору, ады, темазы, номчууру-биле сумелер);
- алфавиттиг каталогту база назы-харынга дуушкен словарьлар болгаш тайылбыр литератураны боду ажыглаар.

Бо ажылчын программа 1 чыл иштинде кууседип, чедип алырынче угланган.

Календарь—тематиктиг планнаашкын

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хуну	
			План	Факт
1	Моорей «Угаанныглар, сагынгырлар». Е. Танова. Тыва черге йорээл.			
2	Тывызыктар Улегер домактар Оюн үдээн чугаалар.Салаалар-биле ойнаар оюннар.Узун-тыныш.			
3	С.Сүрүң-оол. Аккырмаа биле ийи.			
4	Н.Носов. Бодалга бодааным Е.Танова. Ийи 2			
5	О. Саган-оол Куску аргага			
6	Э Кечил-оол. Кайгамчыктыг картошкам.Ч.Ондар. Кыштың тыныжы. Ю. Кюнзегеш. Шартылаа биле кымыскаяк. Ажыл.			
7	О. Сувакпит. Арзылаң биле Пар. Салааларым.			
8	К-Э. Кудажы Мыйыт. С.Сүрүң-оол. Ууттунмас тоорук.			
9	М.Пришвин. Алдын шынаа.С.Комбу. Чогум чүл ол уруглар?			
10	С.Сүрүң-оол Хек. Г.Скребицкий. Кушкаштарның медээзи.			

11	Б.Ховенмей. Кыш.М.Кенин-Лопсан. Кыштың шүлүкчүзү. А.Пушкин. Кыш.М.Кенин-Лопсан. Харжыгаш			
12	Л.Толстой. Ак кодан. Л Чадамба Соок-Ирей.			
13	М.Кенин-Лопсан. Оскүс аңгыр. Ч.Кара-Күске. Хүрээлелди камгалаңар!			
14	О. Сувакпит. Эмнеп алган.			
15	С.Пюрбю. Сагынгыр күске. С.Маршак. Угаанныг күскежик. С.Пюрбю. Кажар диң.			
16	С.Пюрбю. Оптуг Чыккылаа. Т.Кызыл-оол. Бодаган.			
17	Т.Кызыл-оол. Багай чаңчыл. Э.Кечил-оол «Шолалатканым»			
18	А.Барто «Ийи алышкы»			
19	Б.Ховенмей «Ием холу» С.Тока «Ававыс чокта»			
20	Э.Кечил-оол «Ава созун дыннавака»			
21	О. Сагаан-оол «Онза уе»			

	Л.Чадамба «Часкы тарылга»			
22	Чыраа кулун.Тыва улустун толу Хам Бору биле Шинчээчи Бору. Тыва улустун толу Хараган бажында дук. Тыва улустун толу			
23	К.Ондар «Мени таныыр» С.Комбу «Сайдаяк»			
24	О.Саган-оол «Оол биле кушкаш» О.Саган-оол «Элик оглу»			
25	Тоогу чугаа. Дуза дилээн адыг Тоолчургу чугаа «Аскыр Дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл?» Тоолчургу чугаа «Дээлдиген уну»			
26	Ч.Кара-Куске «Чылгылаар мен» Ч. Кара-Куске «Чунгу»			
27	А.Шоюн «Таныжылга» С.Сурун-оол «Шериг-оолдун олчазы»			
28	Ч.Кара-Куске «Алышкылар» И.Крылов «Чаан болгаш Моська»			
29	Л.Толстой «Ошку биле Бору»			
30	Кхмер тоол. Бят чок крокодил			

	Кыргыз улустун тоолу. Ийи элчиген			
31	К-Э.Кудажы «Танды кежии» М.Кенин-Лопсан «Мунгашталган балыктар» Е.Танова «Артыш»			
32	Л.Чадамба «Каас уе»			
33	С.Сурун-оол «Чодураа»			
34	С.Сарыг-оол «Чайлагга»			